

NÉMETY ALEXANDRA

PETŐFI SÁNDOR KÖLTÉSZE A SZLOVÁKIAI MAGYAR TANKÖNYVEKBEN

Bevezetés

Tanulmányomban Petőfi Sándor költészetét elemzem módszertani szempontból. Azt szeretném megvizsgálni, hogy az általam kiválasztott alapiskolás tankönyvekben milyen mértékben van jelen Petőfi alakja és költészete mint tananyag, ill. a tananyagban megfogalmazott kérdések és feladatok adekvátak a tanuló életkori sajátosságaival és értelmi szintjével, továbbá a tananyag említett részének előnyei és hiányosságai is vizsgálatom tárgyát képezik. Arra keresem a választ, hogy melyek azok a módszerek, amelyek lehetővé teszik a különböző figyelemfelkeltő elemzések oktatási segédanyagként való funkcionálását. Bemutatom a módszertan szerves részét képező és jelenleg is hatályban lévő állami művelődési programok által kitűzött elvárásokat. Mivel a magyar nyelv és irodalom helye a szlovákiai magyar oktatás szempontjából meghatározó, az azt érintő módszertani kérdések keretein belül mutatok rá a tankönyvekben található Petőfi-tananyag oktatásának lehetőségeire.

1. A tankönyvekről általában

1.1. A tankönyvek meghatározása, szerepük és alkalmasságuk

A tankönyvek fogalmát egységesen meghatározni és definiálni nagyon nehéz feladat. Az elmúlt években erre számos kutató tett kísérletet, ugyanakkor ahány szakirodalmat olvasunk, annyi meghatározást kapunk. Egy régebbi meghatározás szerint: „Tankönyvnek nevezzük azt a tanítást, illetve tanu-

lást támogató könyvet, amely felöleli azokat az ismereteket a tudomány, az irodalom, művészet, ipar, kereskedelem stb. köréből, amelyeket el akarunk sajátítani, illetve sajátíttatni... A tankönyv rendszerint tanítást tételez fel. (...) Az iskolában tárgyalt anyagnak begyakorlására, megtanulására szolgál” (Finánczy–Kornis–Kemény 1934). Simon Szabolcs szerint: „A tankönyv az iskolai dokumentumok közül minden bizonnyal az egyik legfontosabb, az oktató-nevelő folyamat sikerének – a tanár személye mellett – záloga, tanár és diák közös célú tevékenységének nélkülözhetetlen eszköze” (Simon 2011: 124). Csehy Zoltán az irodalomtankönyvet próbálta definiálni, szerinte „az irodalomtankönyv lényegében az irodalomtörténet-írás közhelyeinek közvetítése egy-egy befogadói célközösséghez” (Csehy 2005: 149).

Pedagógiai szempontból a tankönyv jelenti számunkra az egyik legfontosabb, primer didaktikai eszközt, azonban meg kell tanulnunk bánni vele, használni, szelektálni a benne tárolt információkat, s nem utolsó sorban tudatosítani, hogy nem teljesek, nem mindenhatóak és nem mindentudóak. Általában a teljesség igénye nélkül születnek, és az adott tananyagnak csak egy szeletét tartalmazzák. A tankönyveknek az alábbi tényezőkkel kell összhangban lenniük:

- a tanulók életkori sajátosságaival és tudásszintjével,
- az adott tudomány aktuális állásával és nézeteivel (az iskolai tantárgyak általában az egyes tudományterületek leképeződései),
- a követelményrendszerekkel (iskolai, érettségi és vizsgakövetelmények),
- a didaktikai és pedagógiai tendenciákkal,
- *a kor társadalmi és politikai ideológiájával (előítéletmentesség, médiumok hatása stb.)* (Vrábel 2014: 218)

A tankönyvek az oktatási folyamatban különböző funkciókat töltenek be. A tankönyvdefiníciók közül én most csupán egyet emelek ki: „A tankönyvek elsősorban az új tananyagok bevezetéséhez, közléséhez, bevéséséhez, az ismeretek és képességek gyakorlati alkalmazásához és ellenőrzéséhez nyújthatják a legnagyobb segítséget. De nagy szerepük van az ismeretek rögzítésében, a készségek és képességek fejlesztésében is. Az önálló tanulást főként feladatokkal és a problémák felvetésével tehetik hatékonyabbá. A didaktikailag jól felépített tankönyv szellemi műveletek elsajátítására – pl. elemzés, ösz-

szehasonlítás, elvonatkoztatás, általánosítás és következtetés – teszi képessé a tanulókat” – olvasható *A korszerű tankönyv* című kiadvány egyik elméleti tanulmányában (Illés Lajosné (szerk.) 1967: 69). Összegezve: a tankönyv motivál, ismereteket nyújt, szemléltet, rendszerez, gyakoroltat, ismételtet, rögzít, ellenőriz, irányítja a tanítási-tanulási folyamatot, a diákok és tanárt egyaránt segíti.

1.2. A tankönyvek alkalmassága

Az alábbiakban szeretném ismertetni azokat a pontokat, melyeket a szlovákiai *Országos Pedagógiai Intézet* állított fel a tankönyvek alkalmasságának vizsgálata kapcsán (vö. Simon 2011: 129–130). Ezek a következők:

1. a tankönyvek és az állami pedagógia dokumentumok összhangja: a tananyagtartalom megfelel-e az Állami Művelődési Programban elrendelt kritériumoknak; személyiségfejlesztési kritériumok: a tankönyvek foglalkoznak-e a személyiségfejlesztéssel,
2. a tankönyv tartalmi része: pontosság, helyesség és arányosság kritériuma,
3. a tankönyv didaktikai kimunkáltsága és apparátusa: a tanulók reális életkorának és tudásának, ill. a pedagógiai stratégiáknak való megfelelés,
4. a tankönyv grafikája és illusztráltsága: a tanulók érdeklődésének felkeltése szempontjából,
5. a tankönyv társadalmi-etikai aspektusa: a diszkrimináció jelenlétének kérdése.

2. A tantervekről

A jelenleg hatályban lévő, ugyanakkor megújult Állami Művelődési Programot (*Štátny vzdelávaci program*) és Kerettantervet (*Rámcový učebný plán*) a Szlovák Köztársaság Oktatás- Tudomány- és Sportügyi Minisztériuma 2011. május 10-én fogadta el, mely 2011. szeptember 1-től lépett érvénybe. 2015. június 30-án az iskolatörvényt illetően módosításokat fogadtak el. Az innováció fő célja a modernizáció és az Európai Unióhoz való felzárkózás volt. Ehhez a szerzők sokat merítettek az EU-s programokból, melyeknek hatására ma a tanítás új céljai között szerepel a motiválás, valamint a képességek és jártasságok, azaz a kulcskompetenciák kialakítása. Ezekhez az új célokhoz

pedig fokozatosan át kell alakítani a tanterveket és a tankönyveket (Vrábel 2014: 223). Az aktuális tanterv felkínálja a megadott óraszámok módosításának lehetőségét, hiszen csak az osztályonkénti standard követelményeket szabja meg. Az adott témakörök számának megfelelően a tanár feladata összeállítani a tananyagot, s éppen ezért nem egységes az egyes iskolákon alkalmazott tanmenet, követelmény és óraszám. Az esetemben érintett osztályokban a következőképp oszlik meg a magyar nyelv és irodalom oktatása: az ötödik osztályban heti 5 óra, a hatodikban 4, hetedikben 4+1, nyolcadikban 5, kilencedikben pedig 4. Véleményem szerint ilyen órásszámmal nehezen, de teljesíthetők a tantervi követelmények.

A magyar nyelv és irodalom oktatásának három fő célját határozza meg az ÁMP, mégpedig a kognitív funkció fejlesztését, a nyelvi kompetenciák fejlesztését, valamint a magyarnak mint kisebbségi nyelvnek a helyzetéből fakadó funkciót. A tantárgy oktatásának célja egy olyan szintű anyanyelvi beszédkészség elérése, amellyel a tanulók képesek különböző kommunikációs helyzetekben a grammatika, a szemantika és a stílus szempontjából adekvát szövegek létrehozására. továbbá

Az ötödik osztályos tanterv az irodalom általános megközelítését, az alapvető műnemek és műfajok, az irodalmi mű szerkezetének, a szöveg stílusának, a metrikai alapfogalmak és a szerzők életrajzi adatainak elsajátítását tűzi ki célul. Petőfi Sándor *János vitéz* c. művével kapcsolatban a mű történetét és szerkezetét, a mesemotívumok megismerését és a történet kibontakozását fogalmazza meg követelményként. Mivel az ötödik osztályban alkalmazott tanterv a maximális heti 5 órásszámot biztosítja, így véleményem szerint lassan és fokozatosan haladva jut idő a diákok felé támasztott követelmények (általános irodalomelméleti fogalmak, stilisztikai fogalmak, mű-szerkezeti fogalmak) elsajátítására. A tanterv értő olvasásról, értelmezésről, véleménynyilvánításról, vázlatkészítésről, mű- és illusztrációértékelésről, az osztálytermi kommunikációba való aktív bekapcsolódásról beszél, aminek meg is adja a lehetőséget mind az órásszámok, mind a tankönyvben megfogalmazott kérdések és feladatok által.

A hatodik osztályos tanterv az előbbi követelmények bővített változatát fogalmazza meg. Az alapvető és általános irodalomelméleti fogalmakon kívül konkrét témákat dolgoz fel (igazság és hazugság, természet az irodalomban, haza és szabadság, humor és paródia), ugyanakkor fogalmak definiálására is összpön-

tosít (szóképek, költői eszközök, verstani fogalmak). A követelmények között említhetjük a folyékony értő olvasást, saját véleménynyilvánítást, az egyes műnemek és műfajok jegyeinek felismerését a művekben, az irodalmi szereplők jellemzését, tömör tartalom összeállítását. Ezeknek a követelményeknek a teljesítéséhez a tankönyvekben található szövegek mindegyike hozzájárul.

A hetedikes tantervben a honfoglalástól kiindulva Jókai Mór munkásságáig jutunk el. Ezen évfolyam tantervében már nem általános irodalomelméleti fogalmakkal találkozunk, hanem minden adott korszakhoz fűződő fogalmak elsajátítása a cél (lásd. Pl. legenda: *A magyar ősköltészet* c. fejezet, 7. osztály), valamint a metrikai, poétikai és stilisztika fogalmak tárának további bővítése. A tantervi követelmények közé sorolható az értő olvasáson és véleménynyilvánításon kívül a korszakok és szereplők jellemzése, az olvasói élmény megfogalmazása, a verstani fogalmak alkalmazása és a tömör tartalomkészítés. Petőfi Sándor és költészete terjedelmes részt foglal el mind a tantervekben, mind a tankönyvben.

3. Az általam felhasznált tankönyvek

Elemzésemhez négy szlovákiai magyar irodalom tankönyvet választottam:

- Ádám Borbála: *Magyar irodalom az 5. osztály számára*
- Bolgár Katalin – Bukor Erzsébet: *Magyar irodalom a 6. osztály számára*
- Ádám Borbála: *Magyar irodalom a 7. osztály számára*
- Ádám Borbála: *Magyar irodalom a 8. osztály számára*.

Mindegyik tankönyv az alapiskolák által használt irodalomkönyv, s mindegyikben megtalálható Petőfi Sándor költészete. Az általam vizsgált tankönyvek közül három a TERRA Kiadó gondozásában látott napvilágot, ezért felépítésük, elrendezésük, jellegük és illusztráltságuk azonos. Kivételt képez a nyolcadik osztályos tankönyv, melyet a SPN-Mladé letáneví kiadó jelentetett meg, mivel azonban az ötödikes és hetedikes tankönyvekkel azonos a szerzője, Ádám Borbála, ezáltal azonos jelleggel rendelkezik.

Mindhárom tankönyvet megvizsgálva elmondható, hogy teljes mértékben az ÁMP (ISCED-2) követelményrendszerére épülnek. A könyvek tartalmát kifejező illusztrációk teszik a tanulók számára még vonzóbbá. A könyvekben

számos érdekes feladat is található. A változatos, érdekes, játékos kérdések megoldása közben valamennyi kompetenciaterület fejlesztése biztosítva van. Az irodalomelméleti ismeretek mindig alkalmazás közben, szemléletes magyarázattal összekapcsolva jelennek meg. A fejezetek végén az összefoglalások magyarázó jellegű szövegei és feladatai, kérdései az ismeretek szintetizálásának, rendszerezésének segítése érdekében vannak elhelyezve.

Az egyes tankönyvek a célkorosztály értelmi szintjéhez mérten tartalmazzák Petőfi költészetének egy-egy szeletét. Az ötödik osztályos tankönyv részletesen foglalkozik a magyar irodalom egyik klasszikus művével, Petőfi Sándor *János vitéz* című alkotásával. Az elbeszélő költemény segítségével a gyerekek elkalandozhatnak a mese és a valóság különböző tájaira. Egy Szerb Antal-idézzel indítja a tankönyvszerző a témát, melyben utal az elbeszélő költeményben fellelhető álom és valóság kapcsolatára. Bár a hatodikos tankönyv leghangsúlyosabb része Arany János *Toldija*, mégis helyet kap benne Petőfi is. Ugyanis a szerző tárgyalja a két költő barátságát, s ennek kapcsán Petőfi *Arany Jánoshoz* című verse is bekerült a tananyagba. *A természet az irodalomban* című fejezetben megjelenik Petőfi tájverse, a *Kiskunság*, mivel ez a költemény a tájleíró versek egyik mintapéldája irodalmunkban. Ugyanezen tankönyvben kap szerepet az *Anyám tyúkjá* c. verse is, amely azonban a humor és Lackfi János: *Apám kakasa* c. művének kontrasztív elemezhetősége szempontjából érdekes.

A hetedikos tankönyv hét fejezetből áll, melyek a kronologikus feldolgozás szerint épülnek egymásra. Szerkezeti szempontból újdonság, és ugyanakkor eltérés is a hagyományostól, hogy összpontosít a tantárgyi integrációra, segítségül hívva a számítógép adta lehetőségeket. Ez a tankönyv a hét fejezet egyikében, a romantika korán belül, már terjengősebben taglalja a szabadságharc költőjének poétikáját. A tankönyvszerző a szokásos kronologikus és tematikus felosztást alkalmazza: a fiatal Petőfi, a tájversek, hitvesi költészet, látomásversek, költői szerep és forradalmi versek, tehát ennek megfelelően a tankönyv *A borozó, Az alföld, Fa leszek, ha, Reszket a bokor, mert..., Szeptember végén, Egy gondolat bánt engemet, A XIX. század költői, Szabadság, szerelem!, Nemzeti dal* c. verseket tartalmazza.

A nyolcadik osztályos tankönyvben mindössze 2–3 kérdés erejéig szerepel Petőfi az *Év eleji ismétlés* című részében.

Maguk a könyvek egészében véve színesek, tele képekkel, rajzzal illusztrálva, hol az elbeszélő költeményt, hol a vers fabuláját. Bár a szöveggel teli oldalak kicsit a zsúfoltság érzetét kelthetik a tanulóban, az egyenes és dőlt betűtípus váltakozása, a színek, a szöveget élénkítő képek jelenléte mégis feldolgozhatóvá teszi az alapiskolások számára a szövegeket. A tankönyvek multimediális jellegüket tekintve teljesebbek, hisz a képek és szövegek szinkronban vannak egymással, segítik a tájékozódást. Didaktikai szempontból a tankönyvek teljes értékű segédeszközként használhatóak. Az ötödikes tankönyvben szereplő elbeszélő költemény terjedelméből, azon belül pedig a részekre bontásából adódóan néha az alapiskolások elé akár háromoldalmi összefüggő részlet kerül, ami megnehezítheti számukra a tankönyv használatát. Az ellenőrzés, a visszacsatolás lehetősége viszont adott az egyes részeket követően elhelyezett kérdések és feladatok segítségével. A verselemzések elsajátítása során az önálló tanulói véleményalkotás lehetősége előtérbe kerül, ami pedagógiai szempontból célszerű és célravezető is egyben. A megfogalmazott kérdések és feladatok segítségével a diákok önálló vélemények megalkotására vannak kényszerítve, mely által a tananyag könnyebben feldolgozható és elsajátítható.

A tankönyvek megfelelnek a könyvvel mint az olvasás eszközével szemben támasztott alapvető követelményeknek: olyan logikusan felépített gondolatmenetű szöveg megfogalmazása, amely a befogadó számára értelmezhetővé válik. A tankönyvek esetében az olvasás új formája és funkciója kerül előtérbe. Pl. egy szépirodalmi művel szemben itt nemcsak az a cél, hogy az olvasó egyszerűen befogadja a szerző közléseit, hanem hogy az információt gyorsan és pontosan fogja fel. Ez a követelmény másfajta tipográfiát igényel, olyat, amely az esztétikai szempontok mellett eleget tesz a didaktikai funkcióknak is. Az oldalak tagoltak, a különálló szövegek jól megkülönböztethetőek, a címrendszer is megfelelő. Így döbbenünk rá a tankönyvek kapcsán az esztétika fontosságára is, mely elválaszthatatlan a didaktikától, a pedagógiától. Hiszen ha a tankönyvek nem esztétikusak, nehezen kezelhetőek és érthetetlenek, akkor a tanulók nem szívesen veszik kézbe. A képek és illusztrációk célja a szemléltetés, azaz, hogy érthetőbbé és érdekesebbé tegyék a tankönyveket, a tananyagot.

Tanulmányomban azt is szeretném megvizsgálni, hogy melyek azok az előnyök és hátrányok, melyek a tananyagot követő kérdésekben és feladatokban fellelhetőek. Mindhárom tankönyv esetében – szubjektív megítésem szerint

– elmondható és pozitívumként szemlélhető, hogy megfelel a legfontosabb didaktikai szempontoknak is, azaz kialakítja a kreatív olvasás módszerét, gondolkodtat, fejleszti a szövegértési készséget is. A tankönyvekbe kulcsszavak, képek és magyarázatok is vannak illesztve, a tananyagot teljes mértékben átszövi a költő életrajza, ill. érdekességek az életéből. A tananyag elsajátítását a szövegeket/elemzéseket követő kérdések és feladatok segítik, melyek bár jól vannak megfogalmazva, nem minden esetben teszik teljessé az elemzést, s ezzel segítik elő a gyerekek önálló munkáját. Hátrányként fogható fel ugyanakkor az, hogy nem mindenütt vagy csak később értelmezi a fogalmakat, pl. szókép. A szókincsfejlesztés szempontjából megfelelőek az olyan kérdések és feladatok, amelyek a gyerekeket a szöveggel való munkára készítetik. Azonban nagyon sokszor előfordul, hogy valamit kerestet, de nem ad magyarázatot rá, hogy mi az. Itt nélkülözhetetlen a pedagógus szerepe. Lásd: gulya.

A tankönyv és a tananyag megértése szempontjából fontos elemnek tartom a magyarázat elhelyezését (lásd: János vitéz – a részletek után mindig van fogalommagyarázat), azonban szubjektív véleményem szerint ez nem minden szó esetében történik meg. Többek között: *káka, latrok, szózat, szablya, követ, haramja, tusa, jókora, hija, meghusángolt, ütleg, mátká, hontjából, posványos, nógatom, csösz, sudarán, dézsa, tartomány, üst, karéj, félrőfös, szilaj, strázsa, nyoszolya, lanyha fuvallat*. A nyelvi változás szempontjából egyáltalán nem lehetünk biztosan abban, hogy a mai ötödikes gyerekek tisztában vannak e fogalmak jelentésével. Erre megoldást csakis a fogalommagyarázat vagy a tantervek módosítása hozhat. Valószínűleg csak az első lehetőséggel diszponálhatunk, tehát e fogalmakat is el kellene helyezni a magyarázatok között. Petőfi, Arany Jánossal együtt, vezette be irodalmunkba a nép nyelvét, tehát egyike azon költőknek, aki szívesen alkalmazta költészetében a régies (számkra archaikusnak vélhető, azonban saját korában teljesen normatívnak tekintett) szavakat, kifejezéseket. Éppen ezért van szükség a régies és idegen szavak magyarázatára is, hisz a tanulók (főleg napjaink tanulói) elakadhatnak a szöveg megértésében az archaikus és idegen szavak ismeretének hiányában vagy félreértésének esetében. Ez akadályozhatja a vers megértését és értelmezését. Tehát a tanuló szempontjából a megjegyzések, fülecskében elhelyezett magyarázatok pótolhatnák az esetlegesen fellépő nyelvi hiányt. Ellenkező esetben szükséges a pedagógus szerepe a magyarázathoz. Petőfi esetében

olyan szavak értelmezése lehetne fontos, mint pl. *halovány, orcádat, utószor, tán, megett, vala, valának, csalatkozott, illetéknépen rája, léssz, kéne, cövek, idvezelte, rajt, izene, nyita ki, ajaki, híni, köbhentett, hallák, kelmed jó' karatját, mentiben, apjok, végzé, léleket, lépe, biz, dejsz, kicsinnyég, álla, föleszméle, enyelgő, mén*. Erre azért van szükség, mert egyrészt előfordul, hogy a diákok a számunkra legalapvetőbb fogalmakkal sincsenek tisztában, másrészt pedig tudatosítanunk kell, hogy nyelvi fejlődésük azon szakaszában vannak, amikor még a tankönyv megszerkesztettsége lehet az egyik legnagyobb segítség.

4. Az elemzési módszerről

Az általam kiválasztott tankönyvekben a tartalom vizsgálatára, elemzésére összpontosítok. Céлом bemutatni, miképp jelenik meg Petőfi Sándor és költészete az alapiskolai magyar irodalom tankönyvekben. Az anyagok megfelelnek-e a tanulók életkori sajátosságainak, illetve a bennük elhelyezett kérdések és feladatok hozzásegítik-e őket a mű értelmezéséhez, milyen előnyökkel és hátrányokkal rendelkeznek, s milyen további lehetőségeket tartalmaznak a tananyagok.

5. Petőfi a tankönyvekben

Az ötödikes tankönyv – mint már fentebb említettem – a *János vitéz* c. művet tartalmazza. A tananyag az elbeszélő költeményt 10 részre bontja, melyek végén találhatóak mind a magyarázatok, kérdések és feladatok. E tananyag segítségével ismertetik meg a tanulókat az elbeszélő költemény, a szóképek: hasonlat, metafora, perszifikáció, monológ, költői jelző fogalmával, kitérnek a metrikai fogalmakra is, valamint a Petőfi korabeli helyesírásra is felhívják a tanulók figyelmét. A feladatok többnyire az önálló munkát igénylik. Lássunk pár kérdést és feladatot, melyeket módszertani szempontból vizsgálhatunk meg.

Az elbeszélő költemény 1-4. részét követően az első kérdés így hangzik: *Olvassátok el az első rész tömörített – legfeljebb 5 mondatban való – összefoglalását!* Már az elején egy kevésbé sikerült feladattal találkozunk, ugyanis a feladat szólhatna arról is, hogy önállóan mondják el a részlet tartalmát. Nem feltétlenül kellene eléjük tenni a megoldást. Így nem biztosítjuk számukra az önálló véleménynyilvánítást. Továbbhaladva a feladatokkal: *Olvassátok el*

szereposztásban az 1-4. részt! (Jancsi, Iluska, narrátor (mesélő)). Ez a feladat is kissé unalmas lehet a tanulók számára, ugyanis azon kívül, hogy az olvasást gyakoroltatja, nem történik semmi. Nem feltétlenül bővül a gyerekek szókinccse. Egyrészt, mert erre csak egyszerre 3 gyerek kérhető fel, másrészt pedig többre nem jut idő a tanítási órán. A 4. számú feladat amolyan kérdezz-felelek típusú, mely a visszacsatolást szolgálja, s így a véletlenszerűen kiválasztott tanulóknál leellenőrizhető, hogy mennyire értették a szöveget, ill. mennyire koncentráltak a tananyagra. A további feladatok is az előzőekben felsoroltakkal megegyezők vagy hasonlóak.

Az ötödikes Petőfi-tananyagban elhelyezett kérdések és feladatok száma összesen: 120. Ebből 40%, azaz 48 a kérdések száma, 60%, vagyis 72 pedig a feladatoké. Didaktikai és a tanulók életkori sajátosságainak szempontjából nézve a 48 kérdésből mindössze 4 kérdés nem megfelelő (véleményem szerint).

- 53/6. *Mi a rablás, fosztogatás jutalma a zsványoknál?* – a kérdés megfogalmazása rossz, kétértelmű. Általában vagy a műben? Ambivalens érzelmeket kelthetünk a gyerekekben, ugyanis a zsvány, rabló negatív fogalmat jelöl, míg a jutalom pozitív. Hatásosabb lehetne talán a *Mi volt a zsványok büntetése a sok gonosz tett elkövetéséért?* kérdés megfogalmazása.
- 63/3. *Milyen mesemotívumot találtok a tizenegyedik részben?* – feltételezem, hogy a diákok korábbi tanulmányaik során már találkoztak a motívum kifejezéssel. Lehetne esetleg a *Milyen mesebeli elemekkel találkoztatok a tizenegyedik részben?*
- 69/8. *Mi tartotta „zabolán“ Iluska mostoháját?* – egyértelmű az idegen szó nyomatékosítása az idézőjel alkalmazásával azonban a pedagógus vagy a tankönyvi magyarázat hiányában lehetnek olyan gyerekek, akik nem ismerik a kifejezés jelentését. A *Mi tartotta féken Iluska mostoháját?* szinonim szerkezetet alkalmazva érthetőbb lehetne a kérdés.
- 77/5. *Mi a munkája egy csösznek?* – előzetes fogalommagyarázat nélkül nem feltétlenül érthető egy ötödikes számára.

A feladatok között csupán néhányat találtam, melyeket nem tartok alkalmasnak vagy oda illőnek.

- 64/6. *Nézzetek utána, hogyan nézett ki egy szablya és rajzolójátok le a füzetetekbe!* – nincs pontos hely kijelölve, hogy hol nézzenek utána, gyakorlatilag akár az internetet is használhatják, ami nem feltétlenül rossz, de elsősorban lexikonokat kellene használniuk.
- 77/1. *Állapítsátok meg, hogy megközelítőleg mennyi ideig vándorolt János vitéz, míg nem találkozott a fazekassal!* – szókincsfejlesztés szempontjából teljesen lényegtelennek tartom, hogy mennyi ideig vándorolt.
- 77/8. *Keressétek meg a könyvekben a szerzői kiszólásokat!* – szerzői kiszólást kér, amire gyakorlatilag nem ad magyarázatot. Ez akár egy új irodalomelméleti fogalom bevezetése is lehetne, tehát egy ötödikes diáknak nem feltétlenül kell tisztában lennie e fogalom jelentésével.

A kérdések és feladatok jellegét nézve különösen jó megoldásnak tartom a közmondásokra, szólásokra, jellemrajzokra összpontosító feladatok beiktatását (lásd: 64/11.; 12.), melyek által a tanulók elsajátíthatják a következő évfolyamok tananyagainak alapjait. Az elbeszélő költemény végén összefoglaló kérdéseket és feladatokat találunk, melyek kronologikusan, a tananyag felépítettségéhez mérten követik egymást, biztosítva ezzel a teljes visszacsatolást.

A hatodikos tankönyv Petőfire vonatkozóan az *Év eleji ismétlés* keretén belül egy igaz-hamis típusú feladatot, az Arannyal való barátságának jelét, az *Arany Jánoshoz* c. versét, tájleíró költészetének egyik gyöngyszemét, a *Kiskunságot*, valamint az *Anyám tyúkját* tartalmazza. Mivel a tankönyv, a másik háromhoz képest, teljesen más szerzők tollából született, eltérő belső elrendezéssel, felépítéssel is rendelkezik. A hatodikosok számára a tananyag elsajátítása elemzéseken alapul, melyeket a tananyag végén található *Beszélgessünk a szövegről!* feladat segít. A cél itt is az önálló munka és véleményalkotás, a szövegértés, azonban a tantervi követelményekben megfogalmazott kompetenciákon belül már a szövegértelmezés is előtérbe kerül. Nem csak érteni, már értelmezni is képesek a hatodikos tanulók! Petőfi *Arany Jánoshoz* című művét követő kérdések:

- *Milyen szavakkal nyilatkozik Petőfi a Toldiról?*
- *Milyen költői kérdéseket tesz fel? Olvassátok fel ezeket!*
- *Mihez hasonlítja Arany János költészetét?*

- *Mit tudtok a versben előforduló borostyánkoszorúról? Kik kaptak az ókorban ilyet?*
- *Mire utal Petőfi a lantpengetéssel? Mit tudtok az ókori költőkről?*
- *Milyen Arany János költészete Petőfi sorai szerint?*
- *Mi a költők feladata a 6. és 7. versszak szerint?*
- *Milyen sorokkal búcsúzik költőtársától? Milyen feladatot szán neki?*

A megfogalmazott kérdések teljesen megfelelőek és jól alkalmazhatóak a szöveg elemzése során. Pontatlanságot, ill. felesleget csak egy helyen vélek felfedezni, mégpedig abban, hogy a 3. és a 6. kérdés szinte megegyező tartalmú. A tantervi követelményeknek megfelelően az előző évek anyagára való építés figyelhető meg a költői kérdések, valamint a szóképek felismerése kapcsán, ill. a feladatok interdiszciplináris vonatkozásai is megfigyelhetőek (történelem az ókor kapcsán). A *Kiskunság* című vers elemzésekor a tananyag a tájversek jellemzésével, leírásával kezdődik. A vers a romantikus vallomássosság jegyében született, a vershelyzet bemutatásával indul. A lírai én egy – feltehetőleg nem régen – szülőföldjén tett látogatására emlékezik vissza. Szubjektív gondolataiban szembeállítja a nagyváros (számára idegen) világát és a lelkével azonos alföldi tájat. Nyilvánvalóvá teszi, hogy fizikailag a nagyvárosban tartózkodik, de képzelete és lelke a rónaság földjein található. A vers tartalmának és mondanivalójának megfelelően épülnek fel az azt követően megfogalmazott kérdések:

- *Feleljetek az alábbi kérdésekre!*
  - *Melyik tájegység a költő számára a legkedvesebb? Miért?*
  - *Hol tartózkodik jelenleg a költő?*
  - *Mit lát képzeletben a rónán?*
  - *Milyen élőlények – emberek, állatok – vannak a pusztán?*
  - *A nap végére hová érkezik meg?*
- *Petőfi képzeletbeli utazása olyan, mintha egy buszban ülve figyelnének a tájat. Milyen költői eszközökkel éri ezt el?*
- *Milyen érzéseket árul el magáról és szülőföldjéhez való kapcsolatáról a költő?*
- *Keressetek hasonlatokat a vers első három versszakában!*

- *A vers illetve a képek alapján soroljátok fel a róna néhány tipikus jegyét, „szereplőjét“!*
- *Válasszatok ki egy tetszés szerinti versszakot, s készíttetek hozzá illusztrációt!*
- *Petőfi számára a Kiskunság a legszebb vidék, hisz ez a szülőföldje. A ti szülőföldetek máshol van, de nyilván ugyanolyan kedves számotokra is. Készíttetek leírást szülőfalutokról/szülővárosotokról! Az ügyesebbek verssel is megpróbálkozhatnak!*
- *Keressetek a Petőfi-kötetben néhány más tájverset!*

A feladatok az önálló, szöveggel való munkára ösztönzik a diákokat. A szöveg szerzője épít az előző anyagokra, hiszen hasonlatok, költői eszközök vizsgálatára utasítja őket. A tájleíró vers kapcsán egy másik készség, a rajzkészség fejlesztésére is felfigyelhetünk, mégpedig egy illusztrációkészítés feladatán keresztül. Nagyon jó ötlet a tankönyvírók részéről a Petőfi-kötetel való munka. Nem arra kéri a tanulókat, hogy nézzenek utána, hanem keressenek más tájverseket a megadott helyen: a Petőfi-kötetben. A hatodik osztály tantervi követelményeiben megjelenik a különböző műfajú és stílusú szövegekkel való munka is. Tehát nem véletlenül kapott helyet a hatodikos tankönyvben az *Anyám tyúkja* mellett Lackfi János: *Apám kakasa* c. költemény is. A két mű elsősorban az ellentétre épül, de a két szöveg más stílusjegyeit is érdemes megvizsgálni (mint elsajátítandó követelményeket). A stílus fogalmával már az ötödikes tankönyvben találkozhatnak a diákok, de ilyen jellegű szövegek olvasásakor érdemes átismételni a már megtanultakat. A tankönyvben megjelenik az átírás (újraírás) fogalma, de annak pontos meghatározása hiányzik. Az átírás vagy újraírás, ha úgy tetszik, a versírás fogalmának ismerete azért is lenne fontos, mert az eredeti szövegvariánst követő feladatok egyike versírásra ösztönzi a diákokat (lásd. 160/5. *Próbálkozzatok meg a versírással! Biztosan van valamilyen háziállatotok, vagy legalábbis szeretnétek egyet. Költsetek róla verset!*), s az alapszabályok ismerete nélkül ezt elég nehéz lenne elvégezni. „Igaz, hogy a kapcsolódó feladatok mindegyike ezeket az alapszabályokat „ismerteti”, de sem megállapításként, sem feladatként nem jelenik meg azok összefoglalása“ (Lőrincz 2014: 40). A két költemény összehasonlítására ösztönöz az első feladat. Itt szempont lehet az alap gondolat, ritmus, verselés, rímképlet, melyeknek segítségével aztán meg-

fogalmazhatjuk a szóban forgó alapszabályokat, s az esetleges variáns megírásánál a tanulók követhetnék. A két költemény *A humor és a komikum az irodalomban* c. fejezetben van elhelyezve, s parodikus jellegük miatt hiányolom a paródia fogalmának meghatározását. A tankönyv szerzői hibát követtek el a fogalommeghatározás hiányát illetően. „Hiányzik továbbá a két-két variáns-pár közti párhuzam megvonása is, pedig a kerettanterv egyik követelménye a nép- és műköltészet összehasonlítása, amely a nép- és műballadák esetében meg is történik. Ha a könyv mindkét esetben bevezeti a változat (variáns) fogalmát, akkor a későbbi (*Humor az irodalomban*) tananyagrésznél ismétlés gyanánt fel kellene idézni a már tanultakat, és az összehasonlításba bevonnani a népköltészet variánsait is. Ebben a kontextusban el lehetne mondani a tanulóknak, hogy a variativitás nemcsak a népköltészetet jellemzi, hanem a műköltészet sajátja is“ (Lőrincz 2014: 40-41).

A hetedikes tankönyv hosszan foglalkozik Petőfi életével, alakjával és munkásságával. Mint már fentebb említettem, a tankönyvben elhelyezett anyag kronologikusan és tematikusan van elrendezve, s gyakorlatilag a tananyag egészét átszövi Petőfi életrajza. A mindössze 5 soros szövegben jellemzik és kifejtik életét, jellemét, munkásságát és a róla alkotott, s elménkbe ivódott véleményyt: „A szabadságharc költője 26 évet élt. A magyar irodalom egyik legnagyobb hatású alakja írt egy gondolatról, egy otthoni estéről, az alföldről, a szeptember végéről, a farkasokról és a kutyákról, a helység kalapácsáról, Kukorica Jancsiról, az apostolról, a XIX. századról, egy borozóról, a felhők-ről, a pusztáról és írt a szabadságról, a forradalomról, a szerelemről. A versei mindörökre halhatatlanná tették őt“ (Ádám 2015: 115). A hetedikesek számára előírt tantervi követelmények alapján már bővülnie kell a tanulók irodalomelméleti, metrikai, poétikai és stilisztikai fogalomtárának. Így kerülnek kapcsolatba az életkép, a hitvesi költészet, a rapszódia, a látomásvers, a költő-szerep, a próféta fogalmak meghatározásával. A megfogalmazott kérdéseken és feladatokon érződik a tömörség, a lényegretörés és a komolyabb stílus. A kilenc elhelyezett versszöveg szinte mindegyikét követik kérdések és feladatok. Az első vers, *A borozó* kapcsán a tankönyvírók csatolnak egy két évfolyammal korábbi tananyaggal összefüggő kérdést: *Idézzétek fel az ötödik osztályban tanultak alapján, hogy ki volt a bor istene a görög mitológiában!* Ez a kérdés is bizonyítja a tananyagok évfolyamok általi kapcsolódását, egy-

másra épülésüket. A további, s ehhez hasonló kérdések és feladatok között említeném az: *Értelmezzétek a vers címét! Mit vagy kit takar a cím?; Melyek azok a versszakok, amelyekben a költő konkrétan szól valakihez/ valamihez?; Milyen szeműnek látja a költő a búzát?; Értelmezzétek a következő verssort: „A tél dere már megüté fejemet.“; Keressétek meg azokat a szavakat a versben, amelyek a költő a „meghalni“ szó szinonimájaként használ!; Milyen a zsarnok ember?* kérdéseket, melyek egyértelműen hozzájárulnak a kommunikációban való aktív részvételhez, az önálló véleménynyilvánításhoz, s ugyanakkor a szöveggel való munkához is. Az idegen kifejezések értelmezése kapcsán mindössze egy helyen fedezhető fel magyarázat, a mézárasmester és a mézárszék szavak esetében (az életrajzában található). Véleményem szerint nincs is különösebb szükség rájuk, hisz hetedik osztályban a tanulók szókinccse fiatalabb társaiknál fejlettebb, ezen kívül némi irodalmi tapasztalattal is rendelkeznek.

Petőfi versei közül csak párat emelnék ki, melyeknek taníthatóságát vizsgálom. Az *Alföld* c. versének szövegértése és értelmezése problémamentes lehet, ugyanis a hatodik osztályban a tanulók már találkoztak Petőfi tájleíró költészetével, így legfeljebb az ismeretek ismétlésére lehet szükség. A vers végén megfogalmazott kérdések és feladatok hozzájárulnak a vers értelmezéséhez, azonban nem zárják ki, hogy a pedagógus további kérdéseket tegyen fel a tökéletesebb elemzés érdekében. A tankönyvben az alábbi kérdések és feladatok találhatóak:

- Állapítsátok meg, hogy melyik az a verssor, amelyből megtudjuk, hogy a költő számára az alföldi táj képe a szabadságot jelenti!
- Milyen állatokat lát a költő az Alföldön? Milyen állatokból áll a gulya és a ménes?
- Milyen színűnek látja a költő a búzát?
- Milyen növények veszik körbe a „dólt kéményű csárdát“?
- Mihez hasonlítja a templomtornyot a költő?
- Az utolsó versszak melyik költeményt juttatja eszünkbe a bölcső-szemfödél ellentétpár alapján?

Tulajdonképpen – egy kivétellel – megfelelőnek mondhatók a kérdések egy hetedikes számára. Azonban a legutolsó kérdésben (talán) nem a legpontosabb kifejezéseket használták a tankönyvírók: bölcső-szemfödél. A kérdés

– mint kutató és mint régi hetedikes számára – kétféle szempontból közelíthető meg. Egyrészt azért, mert azonnal József Attila kifejezéseire gondolhatunk, de ő későbbi korban alkotott, másrészt pedig gondolhatunk Vörösmarty Mihályra (s biztosan a tankönyvszerzők is rá gondoltak), de abban az esetben talán szerencsésebb lett volna a bölcső-sír, sírhant ellentétpárok alkalmazása, mint ahogyan az a *Szózat*ban is szerepel. Nem minden esetben érzi a pedagógus szükségesnek további kérdések megfogalmazását, ugyanis a kérdéseket és feladatokat legtöbbször megelőzi a mű tömör jellemzése, vázlata, összefoglalása, elemzése.

Véleményem szerint a tankönyvszerzők a költő leggyönyörűbb és legmeghatóbb verseit szedték egy csokorba és helyezték el ebben az irodalomkönyvben (*A borozó, Az alföld, Fa leszek, ha, Reszket a bokor, mert..., Szeptember végén, Egy gondolat bánt engemet, A XIX. század költői, Szabadság, szerelem!, Nemzeti dal*). A versek, szövegek mindegyike hozzájárul a tantervi követelmények elsajátításán át az irodalom egyik legnagyobb legendájának s költészetének megismeréséhez.

A nyolcadikos tankönyv csupán 3 kérdés erejéig foglalkozik Petőfivel. Azonban ennek oka nem a költő iránti tiszteletlenség, hanem a kerettanterv követelményeinek való megfelelés, azaz a kronológián alapuló irodalomtörténetben való haladás elve. A könyv *Év eleji ismétlése* tartalmazza az alábbi kérdéseket:

1. *Párosítsátok össze a műveket és a műfajokat!*

Az Alföld

elégia

Egy gondolat bánt engemet

tájéleíró költemény

Szeptember végén

rapszódia

2. *Melyik költemény refrénje a következő?*

„*A magyarok istenére*

Esküszünk,

Esküszünk, hogy rabok tovább

Nem leszünk!”

3. Párosítsátok össze a műzsákat és az alkotókat!

Jókai Mór

Petőfi Sándor

Csokonai Vitéz Mihály

Vörösmarty Mihály

Balassi Bálint

Vajda Julianna

Szendrey Júlia

Csajághy Laura

Losonczy Anna

Laborfalvi Róza

7. Összegzés

Összességében elmondható, hogy a tankönyvi kérdések és feladatok száma optimális. Ezek szinte teljes mértékben a kiemelt kompetenciák kialakítására és fejlesztésére irányulnak. A tankönyv nyelvezete egyszerű és érthető az adott korosztály tudásszintjének és életkori sajátosságainak megfelelően. A könyv belső szerkezetének, elrendezésének és felépítésének köszönhetően remekül tájékozódhat benne mind a tanuló, mind a tanár. A benne elhelyezett tananyag-tartalom megfelel az Állami Művelődési Programnak, hiszen mértéktartó, a tananyagmennyiség is optimális. A színes képeknek köszönhetően a tanulók motiváltakká válnak, és szívesen veszik kezükbe a tankönyvet, annak ellenére is, hogy tanulniuk kell belőle (amit legtöbbjük nem nagyon szeret).

Felhasznált irodalom

- Csehy Zoltán 2005. Torzulások és torzítások. *Iskolakultúra* 8, 149–152. p. Letölthető: http://epa.oszk.hu/00000/00011/00095/pdf/iskolakultura_EPA00011_2005_08_149-152.pdf [2016.04.15.]
- Dárdai Agnes: *A tankönyvek megítélésének minőségi paraméterei*. Letölthető: http://old.lib.pte.hu/konyvtarrol/munkatarsaink/dardai/hallgatoknak/pedagogia/a_tankonyvek_minosegi_parameterai.rtf [2014. 04. 20.]
- Fináczy Ernő – Kornis Gyula – Kemény Ferenc (szerk.) 1934. *Magyar Pedagógia Lexikon II. kötet*. Magyar Pedagógiai Társaság, Révai Irodalmi Intézet kiadása, Budapest.
- Illés Lajosné (szerk.) 1967. *A korszerű tankönyv. A pedagógia időszerű kérdései külföldön c. sorozat*. Tankönyvkiadó, Budapest. 64-69. Bővebben: <http://taneszkozfigyelo.fw.hu/tanfigy5/tkfunccioi.html>
- Karlovitz János 2000. Tankönyvi, tankönyvelméleti alapfogalmak. *Könyv és Nevelés*. 2.évf. 2.sz. Elérhető: <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=122>

- Lőrincz Gábor 2014. *A nyelvi variativitás a szlovákiai magyar anyanyelvtankönyvekben*. Líceum Kiadó. Eger.
- Margócsy István 2011. *Petőfi-kísérletek*. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről. Kalligram. Pozsony.
- Simon Szabolcs 2011. Szempontok, irányzatok a tankönyvek és egyéb iskolai dokumentumok elemzésével kapcsolatos szlovákiai magyar szakirodalomban. In: *Nyelvi szondázások*. Nap Kiadó. Dunaszerdahely. 125–138.
- Sipos Lajos 1999. Irodalomtanítás az ezredfordulón. *Új Pedagógia Szemle*. Letölthető: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00030/1999-09-kf-Kerber-Irodalomtanitas.html> [2016. 04.18.]
- Vrábel Tünde 2014. *Szenci Molnár Albert a szlovákiai középiskolás magyar irodalom tankönyvekben*. In: Lőrincz–Simon–Török (szerk.): *Az anyanyelvoktatás dokumentumainak szakmai, módszertani vizsgálata*. Selye János Egyetem. Komárom. 218–235.

Forrásdokumentumok

- Ádám Borbála 2011. *Magyar irodalom az alapiskola 8. osztály számára*. SPN – Mladé letá. Bratislava.
- Ádám Borbála 2012. *Magyar irodalom az 5. osztály számára*. Terra Kiadó. Bratislava. Elérhető: <http://terra-bratislava.sk/termek/magyar-irodalom-5-osztaly/>
- Ádám Borbála 2015. *Magyar irodalom a 7. osztály számára*. Terra Kiadó. Bratislava. Elérhető: <http://terra-bratislava.sk/termek/magyar-irodalom-7-osztaly/>
- Bolgár Katalin – Bukor Erzsébet 2010. *Magyar irodalom a 6. osztály számára*. Terra Kiadó. Bratislava. Elérhető: <http://terra-bratislava.sk/termek/magyar-irodalom-6-osztaly/>
- Zmena školského zákona 188/2015 z 30. júna 2015 (Az iskolatörvény változása 2015. június 30-ról) <http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/84462/1/2>

Kerettanterv

- Štátny vzdelávací program (ISCED2). Elérhető: <http://www.statpedu.sk/clanky/statny-vzdelavaci-program/svp-pre-druhy-stupen-zs> [2016.04.15.]

Abstract

Sándor Petőfi is one of the greatest classics of Hungarian literature, whose identity is inevitable in Hungarian literature teaching in Slovakia. That ranks among the poets with whom the Hungarian literature books deals in the greatest extent possible, what exactly inspired me to examine his person and work from the pedagogical and didactic point of view.

The study analyses the poetry of Sándor Petőfi from methodological point of view. I want to consider, that Petőfi's personality and poetry as learning material what extent is in the selected basic school textbooks, that the formulated issues and tasks are adequate to the students' age peculiarities / intellectual level, and what advantages and disadvantages are in the Petőfi learning materials. I present the state educational program and its criteria. I point to the opportunities of Petőfi's education material found in the selected books.